

Vitorazsko první republiky tvořilo nejjižnější část tehdejšího okresu Třeboň, stejně jako dnes tvoří nejjižnější část okresu Jindřichův Hradec (vytvořeného zákonem z 9. 4. 1960 č. 36/1960 Sb.). Toto naše Vitorazsko je však jen menší část území historického Vitorazska, které se rozprostíralo jižně od 49. rovnoběžky a západně od 15. poledníku po obou stranách řeky Lužnice od hradu a města Vitoraze (Weitra) založeného r. 1183 v dnešním Rakousku na jihu přes rakouský dnešní Gmünd až po dnešní československou obec Dvory nad Lužnicí (dříve Německé) na severu. Historické Vitorazsko patřilo původně k zemím Koruny české a bylo Rakousku odstoupeno nadvakrát, a to území na východ od Lužnice v r. 1179 za knížete Bedřicha tzv. Chebskou smlouvou po smrti českého krále ad personam Vladislava II. a území na západ od Lužnice s hradem Vitoraz v r. 1278 po prohrané bitvě na Moravském poli po smrti krále Přemysla Otakara II. V důsledku toho bylo historické Vitorazsko odtrženo více než 600 let od Koruny české, patřilo k Dolním Rakousům, a proto se také Vitorazsko nestalo po převratu v r. 1918 automaticky součástí Československé republiky, pro jejíž hranice v historických zemích byla směrodatná hranice zemí Koruny české.

Přes toto dlouhé odloučení a soustavnou germanizaci zachovalo si naše dnešní Vitorazsko svůj původní český jazyk, na což si trpce stěžovali němečtí učitelé této oblasti ještě při národnostním průzkumu v r. 1901. Za světové války germanizace Vitorazska podstatně zesílila a na dráze a v železničních dílnách v Gmündu byla zavedena jako služební řeč němčina a čeština zakázána.

Československá republika po svém vzniku samozřejmě nárokovala u spojenců své právo na toto území a kromě historických argumentů hrály podstatnou roli vedle hospodářských potřeb i argumenty národnostní a jazykové. Proto byl také již 4. 11. 1918 vytvořen Český národní výbor, který se měl starat o záležitosti českého obyvatelstva v nejexponovanější části území v předměstích Gmündu, tj. v Dolních Velenicích, České Cejli a Josefsku. Tyto územní nároky ČSR na Vitorazsko, osídlené českým obyvatelstvem, vyvolaly novou vlnu národní perzekuce českého obyvatelstva tohoto území v r. 1919 a v první polovině r. 1920, která vyvrcholila propouštěním českých železničářů ze zaměstnání na dráze i v dílnách, zastavením jejich platů, zákazem prodávat Čechům zboží v obchodech a krátkodobou výpovědí českých nájemníků z bytů. Poslední dva roky před připojením Vitorazska k ČSR byly proto pro jeho české obyvatelstvo mimořádně krušné, ale jeho statečný postoj vedl nakonec k tomu, že na základě St. Germainské smlouvy byla dnem 31. 7. 1920 připojena k ČSR alespoň menší, severní část býv. historického Vitorazska, ležící na sever od Gmündu a přiléhající k stávajícím hranicím ČSR v rozsahu 11 katastrálních obcí s asi 11 000 obyvatel.

Na připojeném vitorazském území bylo k 30. 7. 1920 v provozu pět poštovních úřadů a jedna poštovna. Všechny pět pošt bylo na území, přičleněném k okresu Třeboň, a šlo o poštovní úřady Gmünd 2 na hlavním gmündském nádraží, Unter Wielands na předměstí Gmündu v Dolních Velenicích, Erdweis v Nové Vsi nad Lužnicí, Rottenschachen v Rabšachách a Schwarzbach N. O. v Černé nad Lužnicí. Poštovna Weissenbach ve Vyšné byla na území, které bylo správně připojeno ke kaplickému okresu spolu s obcemi Trpnouze a Nakolice.

Máme-li se, třeba jen informativně, ale nicméně jasně orientovat v historii těchto vitorazských poštovních úřadů za 1. republiky, považují za nejvhodnější věnovat se historii těchto pošt jednotlivě a postupovat od jednoduchých případů ke složitějším.

Opravdu jednoduchá je historie pošty v Nové Vsi nad Lužnicí: byla v československém poštovním provozu ode dne převzetí pošty 31. 7. 1920 do 7. 10. 1938 včetně, neboť Nová Ves nad Lužnicí byla Německem okupována 8. 10. 1938. Přestože tato pošta byla předána čs. pošt. správě i s posledním rakouským jednojazyčným německým dvoukruhovým razítkem s průběžným datovým můstkem ERDWEIS „a“, nestalo se toto razítko československým popřevratovým razítkem. Čs. poštovní správa připravila pro všechny převzaté a aktivované vitorazské poštovní úřady razítka I. typu a konkrétně pro tento pošt. úřad dvoujazyčné česko/německé razítko NOVÁ VES nad LUŽNICÍ x ERDWEIS x Č. S. P. „a“, používané od 31. 7. 1920 do r. 1935. Tehdy bylo nahrazeno razítkem II. typu opět dvoujazyčným NOVÁ VES nad LUŽNICÍ x ERDWEIS x „a“, když totéž razítko II. typu „b“ bylo zavedeno již v r. 1930. V letech 1930–35 užíval tedy pošt. úřad v Nové Vsi nad Lužnicí současně razítko I. typu „a“ a II. typu „b“. Obě razítka II. typu „a“ a „b“ používaná již výhradně od r. 1935, byla jako československá v provozu až do posledního dne před okupací, tj. až do 7. 10. 1938 včetně.

Poněkud komplikovanější je historie pošty v dnešním Rapšachu, dříve zvaném česky Rabšachy: Rabšachy byly v československém provozu ode dne převzetí pošty 31. 7. 1920 až do 23. 11. 1938 včetně, když nacisté okupovali Rapšach až dodatečně 24. 11. 1938. Mnichovská demarkační čára počítala na býv. okresu Třeboň pouze se zábořem obcí České Velenice, Nová Ves nad Lužnicí a Krabonoš. Němci však zabrali 8. 10. 1938 ještě další neplánované obce, a to Německé, dnes Dvory nad Lužnicí, Halámky a Kunšach. Od té doby byl stále nejistý osud dalších obcí, mimo jiné i Rapšachu, jehož německá menšina se stále tvrdě dožadovovala připojení obce k Německu. Došlo k tomu dodatečně až 24. 11. 1938, kdy s Rapšachem byla zabrána i osada obce Klikov—Františkov a obec Nová Ves u Klikova. I v Rabšachách bylo s pošt. úřadem dne 31. 7. 1920 předáno poslední používané rakouské jednojazyčné německé dvoukruhové razítko s datovým můstkem ve vnitřním kruhu ROTTENSCHACHEN „a“ a také nebylo použito jako čs. popřevratové, protože ho nahradilo připravené razítko I. typu dvoujazyčné česko-německé RABŠACHY * ROTTENSCHACHEN * Č. S. P. „a“, používané počínaje 31. 7. 1920 až do prosince r. 1923, kdy v důsledku změny jména obce počátkem prosince z Rabšachů na Rapšach bylo razítko I. typu nahrazeno razítkem II. typu jednojazyčným českým RAPSACH *** „a“. Toto razítko je druhým nejstarším razítkem II. typu na našem okrese po razítku KARDOŠOVA ŘEČICE *** „c“ 1. verze. V r. 1927 bylo u této pošty zavedeno další razítko II. typu RAPSACH *** „b“ a obě razítka II. typu „a, b“ byla v československém provozu až do posledního dne před nacistickou okupací 24. 11. 1938.

Ještě složitější byla situace pošty v dnešní Tušti, dříve zvané česky Černá nad Lužnicí: byla v československém poštovním provozu počínaje dnem 31. 7. 1920 až do 30. 7. 1933 včetně, kdy byl tento poštovní úřad pro malý rozsah provozu zrušen a jeho obvod dnem 31. 7. 1933 připojen k téhož dne vzniklému novému pošt. úřadu Suchdol nad Lužnicí, který převzal i obvody dnem 30. 7. 1933 zrušených pošt. úřadů Suchdol nad Lužnicí 1 a 2. Připojení obvodu tuštské pošty k pošt. úřadu Suchdol nad Lužnicí je při pohledu na mapu zcela pochopitelné, protože obě obce dělí pouze tok řeky Lužnice a most přes ni spojuje na levém, tedy západním břehu ležící Suchdol nad Lužnicí s Tuští, ležící na břehu pravém, tedy východním. I u tehdejšího pošt. úřadu v Černé nad Lužnicí bylo s úřadem předáno

poslední jeho rakouské jednojazyčné německé dvoukruhové razítko s můstkem ve vnitřním kruhu SCHWARZBACH N. Ö., „a“ a také se nestalo čs. popřevratovým, protože bylo nahrazeno čs. pošt. razítkem I typu dvoujazyčným česko-německým ČERNÁ nad LUŽNICÍ * SCHWARZBACH a. d. L. * Č. S. P. „a“, používaným počínaje 31. 7. 1920 až do r. 1922, kdy na přelomu druhého a třetího čtvrtletí byla obec Černá nad Lužnicí přejmenována na Tuš a kdy bylo toto razítko I. typu nahrazeno opět razítkem I. typu, ale českým, se změněným již názvem obce TUŠ * Č. S. P. * „a“. Toto bylo v provozu až do 30. 7. 1933.

Od r. 1927 do 30. 7. 1933 užívala pošta v Tuši současně i razítko II. typu české TUŠ xxx „b“. Má tedy pošt. úřad v Tuši v důsledku změny jména obce dvojí razítko I. typu a v důsledku svého zrušení v r. 1933 se nedožil jako jediný z převzatých vitorazských pošt. úřadů nacistické okupace.

Nejvíce je komplikovaná historie pošty v dnešních Českých Velenicích a její rekonstrukce byla dosti obtížná, přestože jde o události staré pouze něco málo přes šedesát let. Dnem 31. 7. 1920 převzala ČSR v nejjihnější části zabraného území také severní a západní okrajové části města Gmündu, tedy Dolní Velenice, Českou Cejli a Josefsko s hlavním gmündským nádražím a železničními dílnami a z těchto lokalit vznikla tímž dnem nová obec Cmunt v Čechách. Její hranici oproti rakouskému Gmündu tvořila prakticky řeka Lužnice, která poprvé vstupuje na naše území v prostoru rozhraní obcí Horní a Dolní Velenice. Státní hranice tam přechází z levého na pravý břeh Lužnice a od silničního mostu jde těsně po pravém břehu až k železničnímu viaduktu a dalšímu silničnímu mostu ve městě a tam se státní hranice opět vrací na levý břeh a sleduje ho těsně až na severní okraj obce České Velenice. Tam se státní hranice odklání od řeky na západ až do okamžiku, kdy u obce Krabonůš (Zuggers) vstupuje Lužnice definitivně na půdu našeho státu.

Tyto zeměpisné detaily jsou totiž důležité i z hlediska poštovní historie Cmuntu v Čechách, dnes Českých Velenic. Na zabrané severozápadní části města Gmündu, oddělené od ostatní rakouské části města hranicí shora popsanou, tedy na území nově vzniklé obce Cmunt v Čechách, byly totiž až do dne zániku 31. 7. 1920 v provozu dva rakouské poštovní úřady, a to Gmünd 2 na hlavním nádraží a pošt. úřad Unter Wielands v domě čp. 19 v Dolních Velenicích, všeobecně po převratu známém jako „Österreichische Bundes Bahn Kaserne“. Tento druhý pošt. úřad byl podacím pošt. úřadem se spori- telní službou a byl zřízen 1. 6. 1912 pro odlehčení přetíženého pošt. úřadu Gmünd 2, jehož byl jakousi předsunutou přepážkou, protože sám poštu nedoručoval, to obstarával Gmünd 2, kam také pošt. úřad Unter Wielands třikrát denně dodával podanou poštu.

Rakouská pošt. správa předala dnem 31. 7. 1920 čs. pošt. správě pouze provozní místnosti pošt. úřadu Gmünd 2, protože se nalézal na předaném hlavním nádraží, ale poštovní úřad samotný nikoli, a proto také nepředala ani jeho poštovní razítka. V tomto jediném případě bylo tedy použito čs. popřevratových pošt. razítek vyloučeno a v neposlední řadě také proto, že rakouský pošt. úřad Gmünd 2 nezankl zánikem. Byl rakouskou pošt. správou provozován dále pod stejným jménem a se stejnými razítky počínaje dnem zániku v náhradních provozních prostorách tehdy již zrušeného rakouského pošt. úřadu Barackenlager Gmünd N. Ö. v bývalém táboře pro válečné uprchlíky z Haliče a Bukoviny, zřízeném nedaleko Gmündu v r. 1914.

V uvolněných místnostech rakouského pošt. úřadu Gmünd 2 na hlavním nádraží zřídila čs. pošt. správa počínaje dnem 31. 7. 1920 pošt. úřad s názvem nově vzniklé obce Cmunt v Čechách. Změna

jména této obce dne 1. 12. 1922 na České Velenice způsobila stejnou změnu i v názvu pošt. úřadu.

Poštovní úřad Unter Wielands byl převzat i s oběma rakouskými jednojazyčnými německými dvoukruhovými razítky s můstkem ve vnitřním kruhu UNTER WIELANDS „a, b“, které se však nestaly čs. popřevratovými pošt. razítky. Čs. pošt. správa neaktivovala totiž tento převzatý pošt. úřad jako samostatný, nýbrž ho ponechala v domě čp. 19 v Dolních Velenicích v provozu pouze jako detašované pracoviště pošt. úřadu Cmunt v Čechách, takže obě pracoviště téhož pošt. úřadu používala pošt. razítka Cmunt v Čechách. Které rozlišovací písmeno bylo přiděleno tomuto detašovanému pracovišti, se dosud nepodařilo bezpečně zjistit, ani u razítek Cmunt v Čechách ani u razítek Českých Velenic. Osobně se domnívám, že u razítek Cmunt v Čechách to bylo písmeno „d“. Vyvozuji to z toho, že mám ve sbírce doporučený korespondenční lístek z r. 1921, kterým Vilém Čapek, hostinský v Dolních Velenicích, objednává pivo u budějovického pivovaru a frankatura této doporučené zásilky je znehodnocena právě tímto razítkem. Pochybuji totiž, že by zaměstnaný člověk, jakým byl hostinský, běhal s tímto lístkem nebo ho po někom posílal až na pošt. úřad na poměrně vzdálené hlavní nádraží, když přímo v lokalitě Dolní Velenice měl k dispozici poštovní podací přepážku detašovaného pracoviště v domě čp. 19. Tato moje úvaha se mi zdá logická, ale stále je to jenom nepotvrzená domněnka a otázka rozlišovacího písmene razítka, užívaného detašovaným pracovištěm v Dolních Velenicích zůstává otevřena.

V r. 1924 bylo toto pracoviště přemístěno do domu čp. 88, tehdy již v Českých Velenicích (dnešní budova Odborného železničního učiliště), kde se dočkal nacistické okupace dnem 8. 10. 1938. Při zjišťování těchto detailů mi velmi pomohla účinná pomoc vídeňského přítele Richarda Bayera a přítele-razítkáře s. Ťoka, který v době mého pátrání pracoval na celním úřadě v Českých Velenicích. Osudy převzatého, ale neaktivovaného pošt. úřadu Dolní Velenice zapadly totiž v našem popřevratovém-razítkáře s. Ťoka, který v době mého pátrání prado, že 31. 7. 1920 byly převzaty pouze čtyři pošt. úřady a ne pět, jak se ve skutečnosti stalo, a tuto chybu se podařilo naší pracovní skupině PH a C objevit, vysvětlit a uvést na pravou míru teprve v posledních letech.

Je zajímavé, že ani důvěrné sdělení z 19. VII. 1920 č. j. 42289/Ci-20, kterým ministerstvo pošt a telegrafů v Praze avizuje ředitelství pošt a telegrafů v Praze převzetí pošt. úřadů na Vitorazsku „pravděpodobně 31. VII. 1920“, se o poštovním úřadu Unter Wielands nezmiňuje a naopak konstatuje, že na Vitorazsku jsou tyto pošt. úřady: Cmunt nádraží, Černá nad Lužnicí, Rabšachy a Nová Ves nad Lužnicí a poštovna Vyšné. Fotokopii opisu tohoto dokumentu jsem získal teprve loni zasluhou ing. V. Feldmanna a i tento doklad nám pomáhá pochopit, proč převzatý, ale neaktivovaný pošt. úřad Unter Wielands upadl u nás tak brzy v zapomenutí.

Poštovní úřad Cmunt v Čechách byl v československém poštovním provozu počínaje dnem 31. VII. 1920 až do 30. XI. 1922; dnem 1. XII. 1922 byl přejmenován na České Velenice a tento poštovní úřad byl dále v československém poštovním provozu počínaje dnem 1. XII. 1922 až do 7. X. 1938 včetně, neboť České Velenice byly okupovány dnem 8. X. 1938.

Poštovní úřad Cmunt v Čechách používal od prvního dne své existence, tj. od 31. VII. 1920, pět českých poštovních razítek I. typu CMUNT v ČECHÁCH * Č. S. P. * „a, b, c, d, e“ až do 30. XI. 1922 včetně. Razítko rozlišovacího písmene „a“ bylo po prvé tři dny existence tohoto poštovního úřadu používáno ve slavnostní červené barvě, a to převážně pro poštovní suvenýry.

Dnem 1. XII. 1922 přejmenovaný poštovní úřad České Velenice užíval od toho dne osm českých poštovních razítek I typu ČESKÉ VELENICE * Č. S. P. * „a“, 1a, b-g“. Podle vešobecně platných provozních předpisů užíval přednosta úřadu výhradně razítko s rozlišovacím písmenem „a“. Existenci razítka „1a“ u tohoto poštovního úřadu vyvolala kumulace funkce přednosta a pokladníka úřadu v jedné osobě; razítko „1a“ používal přednosta ve funkci pokladníka na dokladech pokladní služby a razítko „a“ na ostatní přednostenskou agendu. Kombinace rozlišovacího písmene s číslicí „1a“ je jediná na okresu Jindřichův Hradec.

Rozlišovací písmena tohoto razítka „a, 1a, b, c, d, f“ užíval jmenovaný pošt. úřad až do 7. X. 1938, rozlišovací písmena „g“ do r. 1934 a „e“ do r. 1936, kdy tato razítka I. typu byla nahrazena razítky II. typu ČESKÉ VELENICE *** „e, g“, jejichž československé užívání skončilo také 7. X. 1938, tedy poslední den před nacistickou okupací. Poštovní úřad České Velenice je vedle Tuštvě dalším vitorazským pošt. úřadem s dvojími razítky I. typu v důsledku změny jména obce.

Od r. 1931 používal tento poštovní úřad i další dvě razítka, a to strojové pro listovní poštu, kde mezernice mezi dvoukruhovými razítky s datovým můstkem ve vnitřním kruhu o průměru 24 mm s českým názvem ČESKÉ VELENICE bez rozlišovacího písmene nebo číslice, tedy mezi razítky velmi podobnými budoucím razítkům III. typu, nahrazoval text propagační různé poštovní služby a dále razítko celní pošty. Obě tato razítka byla používána až do 7. X. 1938 včetně. Strojové propagační razítko poštovního úřadu v Českých Velenicích užívalo např. v dubnu 1934 propagační text „Zřízení telefonu je nyní levnější“ a v říjnu téhož roku text „Nerušte přijímání rozhlasu“.

Patřil tedy poštovní úřad České Velenice k zatím známým 87 poštovním úřadům, které užívaly tzv. turnusová nebo putovní razítka s českým propagačním textem. Tato razítka měla vyměnitelnou válcovou hlavici stroje, a tak měla k dispozici celkem 14 různých poštovně propagačních textů, které se po 14 dnech až po jednom měsíci užívání měnily mezi pošt. úřady s těmito turnusovými razítky.

Od r. 1936 až do okupace užíval tedy poštovní úřad v Českých Velenicích současně šest razítek I. typu ČESKÉ VELENICE * Č. S. P. * „a, 1a, b, c, d, f“, dvě razítka II. typu ČESKÉ VELENICE *** „e, g“, jedno turnusové strojové propagační razítko pro listovní poštu a razítko celní pošty.

Jediná poštovna na připojeném vitorazském území ve Vyšném, obci ležící na silnici uprostřed vzdálenosti mezi Českými Velenicemi a Novými Hrady, užívala od svého otevření asi v r. 1911 německé rámečkové razítko poštovny WEISSENBACH (ERDWEIS), ležela mimo obvod býv. okresu Třeboň a tudíž i mimo nynější okres Jindřichův Hradec, a to na býv. kaplickém okresu. K našemu okresu má vztah pouze tím, že její vpů. byla Nová Ves nad Lužnicí, německy Erdweis. Poštovna zanikla zřejmě brzy po převratu, protože lexikon z r. 1928 se již o ni nezmiňuje a jako dodavací poštu uvádí přímo pošt. úřad Nová Ves nad Lužnicí.

Na závěr bych chtěl konstatovat, že razítka vitorazských pošt. úřadů se shánějí obtížně a za nejvzácnější osobně považuji tuštské razítko I. typu s původním názvem ČERNÁ nad LUŽNICÍ x SCHWARZBACH a. d. L. x Č. S. P. „a“, protože nebylo v provozu ani dva roky a šlo o poštovní úřad s malým provozem, což nakonec v r. 1933 vedlo k jeho zrušení. Dále se poctivě přiznám, že razítko I. typu ČESKÉ VELENICE x Č. S. P. „f“, které by s ohledem na dlouhou dobu používání od r. 1922 až do r. 1938 nemělo být problémem, se mi nepodařilo dosud sehnat a viděl jsem jediný jeho otisk ve sbírce St. Ťoka. Celní razítko Českých Velenic jsem neviděl vůbec a o jeho existenci vím pouze